

TÄMÄ ON PUNAINEN RISTI

Sodassa on säännöt –
kansainvälinen humanitaarinen oikeus
ja Geneven sopimukset

SODASSA ON SÄÄNNÖT – KANSAINVÄLINEN HUMANITAARINEN OIKEUS JA GENEVEN SOPIMUKSET

Jokainen meistä voi lukea päivittäin sanomalehdistä eri puolella maailmaa tapahtuvista aseellisista konflikteista. Sota koskettaa tuhansia ihmisiä maapallolla tänäänkin. Iltaisin tv-uutiset tuovat silmiemme eteen kuvia pommi-iskuista, pakolaisleireistä ja ihmisistä, jotka ovat joutuneet jättämään kotinsa sodan takia ja ehkä menettäneet yhteyden perheeseensä. Kansainvälinen humanitaarinen oikeus pyrkii suojelemaan sodan uhreja ja mahdollistamaan avustustyön konfliktialueilla. Humanitaarisen oikeuden sääntöjen tuntemus ei liity ainoastaan sotaan – säännöt ovat myös avain väkivallattomuuteen ja suvaitsevaisuuteen yhteiskunnassa.

Mitä on kansainvälinen humanitaarinen oikeus?

“Humanitaarinen oikeus ei toki voi lopettaa sodan vitsausta, mutta se pyrkii lievittämään sen tarpeetonta raakuutta. Yhteiset edut pakottavat sodan osapuolet noudattamaan tiettyjä pelisääntöjä vihollisuuksien aikana.”

Jean Pictet

Kansainvälinen humanitaarinen oikeus on osa kansainvälistä oikeutta. Se perustuu osittain vuosisatoja vanhaan tapaoikeuteen. Humanitaarinen oikeus muodostuu useista kansainvälisistä sopimuksista ja säännöistä, jotka rajoittavat sodankäyntiä ja suojelevat siviilejä aseellisissa selkkauksissa. Sen tarkoituksena on vähentää aseellisten selkkausten aiheuttamia inhimillisiä kärsimyksiä.

Humanitaarisen oikeuden sääntöjä sovelletaan, kun alueella on käynnissä sota tai muu aseellinen konflikti. Tämän vuoksi humanitaarista oikeutta kutsutaan myös sodan oikeussäännöiksi. Rauhan aikana ihmisiä suojelevat mm. kansainväliset ihmisoikeudet.

Humanitaarisen oikeuden ja Punaisen Ristin synty

Humanitaarisen oikeuden historia kytkeytyy vahvasti Punaisen Ristin liikkeen historiaan. Henry Dunant esitti kirjassaan Solferinon muisto (1862), että kansainvälisellä yhteisöllä tulisi olla säännöt niiden ihmisten suojelemiseksi, jotka eivät ota osaa taisteluihin.

Tästä aloitteesta ensimmäinen sopimus maavoimien haavoittuneiden ja sairaiden kohtelun parantamisesta laadittiin Genevessä vuonna 1864.

Sodan oikeussääntöjen lisäksi Dunant ehdotti kansainvälisen järjestön perustamista, huolehtimaan haavoittuneista ja sairaista sodan aikana. Tästä aloitteesta syntyi Punaisen Ristin kansainvälinen komitea (ICRC). Tänäkin kansainvälinen Punaisen Ristin liike on yleismaailmallinen järjestö, jolla on valtioiden sille Geneven sopimuksilla antama erityinen kansainvälinen valtuutus toimia kaikilla konfliktikentillä.

Tavoitteena auttaa ja suojella, ei tuomita

Kansainvälisen humanitaarisen oikeuden tarkoituksena on rajoittaa sodan aiheuttamaa kärsimystä suojelemalla ja auttamalla sodan uhreja. Humanitaarinen oikeus ei pohdi väkivaltaan turvautumisen syitä tai oikeutusta eikä sen käyttöön kuulu syyllisten tuomitseminen. Humanitaarinen oikeus on tarkoitettu suojelemaan sodan uhreja riippumatta siitä, kumpaa osapuolta he edustavat.

Humanitaarinen oikeus helpottaa rauhan rakentamista

- määrittelemällä sodan osapuolten keskinäiset suhteet sekä
- pyrkimällä lievittämään sodan aiheuttamaa kärsimystä ja tuhoa
- ottamatta kantaa itse sodan oikeutukseen.

Geneven sopimukset – humanitaarisen oikeuden keskeisimmät säännöt

Ensimmäinen Geneven sopimus sotilaiden suojelemiseksi taistelukentällä laadittiin vuonna 1864. Viisi vuotta myöhemmin sopimus ulotettiin koskemaan myös merivoimien sotilaita ja vuonna 1929 sotavankeja.

Toisen maailmansodan kokemusten jälkeen sodan uhreja suojelevat sopimukset koottiin neljäksi yleissopimukseksi, joita yleensä kutsutaan nimellä Geneven 1949 sopimukset. Vuonna 1977 hyväksyttiin vielä kaksi lisäpöytäkirjaa, jotka laajensivat sopimusten suojan valtioiden sisäisiin selkkauksiin sekä paransivat siviileihin kohdistuvaa suojelua. Nämä sopimukset muodostavat humanitaarisen oikeuden ytimen.

Sekä Geneven sopimukset että niiden lisäpöytäkirjat ovat valtioiden välisiä kansainvälisiä sopimuksia. Kaikki maailman valtiot ovat ratifioineet vuoden 1949 Geneven sopimukset ja yli 160 valtiota vuoden 1977 lisäpöytäkirjat. Suomi ratifioi Geneven sopimukset vuonna 1955 ja lisäpöytäkirjat vuonna 1980.

Geneven sopimukset rakentuvat ennen kaikkea ihmiselämän – sekä ruumiillisen että henkisen – kunnioituksen perusperiaatteelle. Siksi kiellettyjä ovat sekä murha, väkivalta ja kidutus, että nöyryyttävä ja alentava kohtelu. Lisäksi sopimukset rakentuvat tasapuolisuuden ja puolueettomuuden periaatteille: auttamistilanteessa kansallisuudella, etnisellä taustalla, uskonnolla, yhteiskunnallisella asemalla tai poliittisella vakaumuksella ei saa olla väliä, vaan kaikista on huolehdittava yhtä hyvin osapuoleen katsomatta.

Nykypäivän aseelliset konfliktit eivät enää rajoitu perinteisille rintamille ja siksi ne koskevat voimakkaasti myös konfliktialueella asuvia siviilejä. Siviilit ovat siten tänä päivänä se ryhmä, joka tarvitsee suojelua kaikkien kipeimmin – heidän asemastaan huolehditaankin toisen lisäpöytäkirjan nojalla. Suojelua nauttivat myös sodan uhrien auttamiseen osallistuvat henkilöryhmät.

Geneven sopimusten säännöt voidaan tiivistää seuraaviin ydinperiaatteisiin:

- Taistelun osapuolten on kunnioitettava taisteluun kykenemättömien (haavoittuneet, sairaat ja vangitut sotilaat) ja viiolisuuksiin osallistumattomien (avustustyöntekijät, sotakirjeenvaihtajat, siviiliväestö) elämää sekä henkistä ja ruumiillista koskemattomuutta
- Antautuneen tai taisteluun osallistumattoman vihollisen surmaaminen on kielletty.
- Kaikki haavoittuneet ja sairaat on hoidettava ja heistä on huolehdittava yhtä hyvin osapuoleen katsomatta.
- Erityistä suojelua nauttivat sotavankien ja haavoittuneiden lisäksi mm. siviiliväestö kokonaisuudessaan, lääkintähenkilökunta ja uskonnollinen henkilökunta, väestönsuojeluhenkilökunta, valtuutettujen avustusjärjestöjen henkilökunta, sairaalat ja lääkintäkuljetukset, kirkot, kulttuuriomaisuus sekä avustusjärjestöjen laitokset ja kuljetukset.
- Punainen risti ja punainen puolikuu ja tulevaisuudessa myös punainen kristalli, ovat suojamerkkejä, joiden loukkaamattomuutta täytyy kunnioittaa. Tämän loukkaamattomuuden edellytyksenä on, että suojamerkeillä varustetut rakennukset, liikennevälineet ja henkilöt eivät millään tavoin osallistu vihollista vahingoittavaan toimintaan.
- Sotavankien ja vastapuolen valtaan joutuneiden sotilaiden ja siviilien elämää, arvokkuutta, henkilökohtaisia oikeuksia ja vakaumusta tulee kunnioittaa. Kaikki väkivallanteot ja kostotoimet heitä kohtaan on kielletty. Heillä on oikeus kirjeenvaihtoon perheidensä kanssa sekä oikeus vastaanottaa ulkopuolista apua.
- Kaikkien oikeudelliset perustakeet on turvattava. Ketään ei saa asettaa henkilökohtaisesti vastuuseen teoista, joihin hän ei ole syyllistynyt. Ketään ei saa kiduttaa ruumiillisesti tai henkisesti, rangaista ruumiillisesti tai kohdella julmalla tai alentavalla tavalla.
- Sodankävijällä ei ole oikeutta millä keinoin hyvänsä vahingoittaa vihollista. On kiellettyä käyttää sellaisia taistelumenetelmiä tai erityisen epäinhimillisiä aseita, jotka aiheuttavat liiallisia vammoja tai tarpeetonta kärsimystä tai jotka ovat luonnostaan umpimähkäisiä (esimerkiksi kemialliset ja biologiset aseet, summittainen pommittaminen).
- Siviiliväestöä ja -kohteita on kaikin tavoin pyrittävä säästämään sotatoimien vaikutuksilta. Siviiliväestön hengissä pysymiselle välttämättömien edellytysten vaarantaminen on kiellettyä (esim. kaivojen, viljavarastojen tuhoaminen). Aseellinen toiminta tulee kohdistaa vain sotilaallisiin kohteisiin.
- Sopimusvaltojen tulee kunnioittaa em. oikeudellisia perustakeita siinäkin tapauksessa, että vastapuoli ei ole sopimuspuoli tai ei kunnioita näitä perustakeita.

Naisten ja lasten erityissuojelu

Siviileistä varsinkin naiset ja lapset tarvitsevat aseellisen konfliktin aikana erityissuojelua. Neljäs Geneven sopimus ja ensimmäinen lisäpöytäkirja sisältävät artikloita, jotka pyrkivät huomioimaan naisten ja lasten erityistarpeet konfliktin aikana ja takaamaan siten vähimmäisturvan näille usein sodan keskelle jääville ihmisille. Lapsia käytetään valitettavasti usein aseellisissa konflikteissa sotilaina – alle 15-vuotiaiden lapsisotilaiden käyttö on kuitenkin ensimmäisen lisäpöytäkirjan mukaan kiellettyä. Vuonna 2000 Lapsen oikeuksien sopimukseen tehty lisäpöytäkirja edellyttää kaikkia siihen liittyneitä valtioita tekemään voitavansa, jotta alle 18-vuotiaat eivät suoranaisesti osallistuisi vihollisuuksiin. Suomi ratifioi pöytäkirjan vuonna 2002. Aseellinen konflikti ajaa perheenjäsenet usein eroon toisistaan. Humanitaarinen oikeus suojelee naisten ja lasten erityisoikeuksien ohella myös perheiden yhtenäisyyttä.

Geneven sopimukset velvoittavat

Hyväksymällä Geneven sopimukset ja sitoutumalla kohtelemaan vihollisiaan inhimillisesti valtio pyrkii takaamaan vastaavan kohtelun sotatoimien uhriksi joutuville omille kansalaisilleen. Allekirjoitettuaan ja ratifioituaan sopimukset valtio on velvollinen noudattamaan niitä ja valvomaan muiden valtioiden menettelytapoja.

Geneven sopimusvaltioilla on myös velvollisuus ryhtyä tarpeellisiin oikeudellisiin toimiin rangaistakseen henkilöitä, jotka ovat syyllistyneet sopimusten vakaviin rikkomuksiin. Yleensä valtion rikoslait pätevät vain rikoksiin, jotka on tehty sen omalla alueella tai joiden tekijät ovat valtion omia kansalaisia. Kansainvälinen humanitaarinen oikeus poikkeaa tästä säännöstä, sillä se vaatii valtioita etsimään jokaisen vakavan rikoksen tehneen henkilön ja rankaisemaan tätä riippumatta tämän kansallisuudesta tai paikasta, missä rikos tehtiin. Toisin sanoen sotarikolliset on aina ja kaikkialla asetettava syytteeseen.

Oikeudenkäyntejä epäiltyjä sotarikollisia vastaan voivat järjestää joko eri valtioiden kansalliset tuomioistuimet, kansainväliset erityistuomioistuimet (esimerkiksi Ruanda ja Jugoslavia) tai Kansainvälinen rikostuomioistuin, jossa voidaan nostaa syyte vakavimmista kansainvälisistä rikoksista.

Geneven 1949 yleissopimukset sekä vuoden 1977 lisäpöytäkirjat pääpiirteittäin

I Geneven sopimus maavoimien haavoittuneiden ja sairaiden kohtelun parantamisesta (1949, maasotasopimus)

- takaa sairaille ja haavoittuneille sotilaille tasapuolisen kohtelun ja oikeuden suojaan ja hoitoon
- takaa lääkintähuollolle ja -henkilökunnalle puolueettomuuden ja suojelun
- määrittelee punaisen ristin ja punaisen puolikuun kansainvälisiksi suojamerkeiksi, joita kantavat henkilöt, kulkuneuvot ja rakennukset eivät saa olla aseellisen toiminnan kohteina

II Geneven sopimus merivoimien haavoittuneiden, sairaiden ja haaksirikkoisten kohtelun parantamisesta (1949, merisotasopimus)

- laajentaa ensimmäisen sopimuksen säännökset merisotaan

III Geneven yleissopimus sotavankien kohtelusta (1949, sotavankisopimus)

- suojaa sotavangit mielivallalta ja antaa heille oikeuden majoitukseen, ruokaan, terveydenhuoltoon ja yhteydenpitoon omaisten kanssa
- luettelee säädökset vankien vaihdosta ja kotiuttamisesta

IV Geneven sopimus siviilien suojelusta sodan aikana (1949, siviilisopimus)

- kieltää siviileihin kohdistuvat joukkorangaistukset, pakkosiirrot ja orjatyön
- velvoittaa miehittäjän huolehtimaan väestön turvallisuudesta ja kieltää oikeus- ja yhteiskuntajärjestelmän muuttamisen
- suojaa siviiliväestölle suunnatun avustus- ja lääkintätoimen

I lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (1977, I lisäpöytäkirja)

- kieltää aseelliset hyökkäykset siviiliväestöä vastaan ja umpimähkäiset pommitukset
- kieltää siviilien henkiinjäämiselle tärkeiden laitosten ja luonnollisen ympäristön tuhoamisen
- määrää erityistoimista naisten ja lasten hyväksi; kieltää mm. lapsisotilaiden (alle 15-v.) värväämisen asevoimiin
- antaa suojan väestönsuojelulle

II lisäpöytäkirja kansainvälistä luonnetta vailla olevien selkkausten uhrien suojelemisesta (1977, II lisäpöytäkirja)

- ulottaa humanitaariset pääsäännöt koskemaan myös sisäisiä selkkauksia ja sisällissotia

Geneven sopimukset ja Punaisen Ristin valtuutus

Geneven sopimuksissa määritellään Punaisen Ristin kansainvälisen komitean asema inhimillisen kärsimyksen lievittäjänä. Kansainvälinen asema antaa Punaiselle Ristille erityismahdollisuudet toimia kaikkialla maailmassa auttaen niitä, jotka tarvitsevat apua kaikkein eniten.

Punaisen Ristin Geneven sopimuksissa määriteltäviin tehtäviin konfliktikentillä kuuluu mm. konfliktin uhrien auttaminen (mm. puhtaan juomaveden ja ruoan toimittaminen, majoituksen järjestäminen) ja sotavankien luona vierailu. Punainen Risti työskentelee toisistaan aseellisen konfliktin vuoksi eroon joutuneiden perheenjäsenten hyväksi mm. välittämällä Punaisen Ristin viestejä ja etsimällä kadonneita perheenjäseniä henkilötiedustelun avulla.

Punainen Risti tekee työtä kaikkien konfliktin osapuolten kanssa ja tiedottaa heille humanitaarisen oikeuden säännöistä. Se tarjoaa osapuolille myös apuaan puolueettomana välittäjänä erimielisyyksien ratkaisemiseksi.

Muita tärkeitä humanitaarisen oikeuden asiakirjoja

Haagin sopimus eli yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelusta aseellisen selkkauksen sattuessa (1954)

- suojelee kulttuurisesti tai historiallisesti merkittäviä paikkoja ja kohteita hyökkäykseltä, väärinkäytöltä tai turmelemiselta sodan aikana

Tavanomaisia aseita koskeva YK:n yleissopimus (1980)

- kieltää eräiden umpimähkäisiä tai liiallisia vammoja aiheuttavien tavanomaisen aseiden käytön tai rajoittaa niiden käyttöä

Ottawan sopimus henkilömiinojen kieltämiseksi (1997)

- kieltää henkilöitä vastaan tarkoitettujen miinojen valmistuksen, varastoinnin, myynnin, kuljetuksen, viennin ja käytön kokonaan
- Suomi on ainoa Pohjoismaa ja Puolan ohella ainoa EU-maa, joka ei ole liittynyt sopimukseen

Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntö (1998)

- pysyvä tuomioistuin, jossa voidaan nostaa syyte vakavimmista kansainvälisistä rikoksista: joukkotuhoaminen, rikokset ihmisyyttä vastaan ja sotarikokset
- toimii Haagissa

Humanitaarinen oikeus rauhan aikana: tiedon levittäminen

Humanitaarisen oikeuden noudattaminen, siitä tiedottaminen ja sen toimeenpano on ensisijaisesti valtion tehtävä. Parhaaseen tulokseen päästään, kun tämä tehdään jo rauhan aikana. Myös Suomessa puolustusvoimien tulee huolehtia siitä, että sotilaat tuntevat sodan oikeussäännöt. Punaisella Ristillä on erityisasema humanitaarisen oikeuden aseman vahvistamisessa. Humanitaarisen oikeuden disseminaatio eli tiedon kylväminen on myös yksi Suomen Punaisen Ristin tehtävistä.

Humanitaarisen oikeuden haasteet tulevaisuudessa

Geneven sopimuksia ja niihin liittyviä lisäpöytäkirjoja on arvosteltu kyvyttömyydestä estää konflikteissa ja selkkauksissa tapahtuneet vakavat humanitaarisen oikeuden loukkaukset. Arvosteluissa on usein todettu, että ongelma ei ole Geneven sopimuksissa ja lisäpöytäkirjoissa sinänsä eikä siinä, etteivätkö ne takaisi hyvää suojaa siviileille, haavoittuneille sotilaille ja sotavangeille. Ongelma on, että armeijat ja erilaiset sotajoukot, jotka ovat osin hyvinkin järjestäytyneitä, eivät tunne näitä sääntöjä tai eivät piittaa niistä.

Yhden merkittävän ongelman avustustyön näkökulmasta ovat aiheuttaneet punaisen ristin ja punaisen puolikuun suojamerkkeihin kohdistuneet loukkaukset. Avustustyön mahdollistamiseksi on tärkeää, että suojamerkit tunnetaan eikä niitä vastaan hyökätä missään tilanteessa.

Punaisen Ristin kansainvälinen komitea kansallisten yhdistysten tukemana tekee jatkuvasti työtä sen hyväksi, että sopimukset tunnettaisiin ja että niitä noudatettaisiin. Komitea työskentelee kehittääkseen Geneven sopimuksia vastaamaan nykyaikaisten selkkausten ja koko ajan kehittyvän aseteknologian mukanaan tuomia haasteita. Parannusaloitteista keskustellaan Punaisen Ristin joka neljäs vuosi kokoontuvissa kansainvälisissä konferensseissa, joihin osallistuvat Punaisen Ristin ja Punaisen Puolikuun liikkeen lisäksi kaikki Geneven 1949 sopimukset ratifioineet maat.

Lukemista

- Suomen Punaisen Ristin sivut humanitaarisesta oikeudesta, www.humanitaarinenoikeus.fi
- Oppimateriaalipaketti humanitaarisesta oikeudesta, www.sodassakinonsaannot.fi
- Neljä lyhytelokuvaa Punaisen Ristin toiminnasta ja humanitaarisesta oikeudesta suomen- ja ruotsinkielisillä tekstityksillä: http://www.redcross.fi/punainenristi/humanitaarinen-oikeus/fi_FI/
- Henry Dunant: Solferinon muisto, Gunnar Rosén & Juhani Parkkari: Sodan lait käsikirja (2004)
- Punaisen Ristin kansainvälinen komitea, www.icrc.org
- Suomen Punaisen Ristin nettisivut, www.punainenristi.fi
- Geneven sopimusten tekstit löytyvät kokonaisuudessaan Valtion säädöstietopankista, www.finlex.fi/sopimukset (sopimus nro 8/1955 & 82/1980).

Testaa tietosi

Nettisivuilla: www.redcross.fi/humanitaarinenoikeus/testi